

अभ्यासः — 117

वर्तमानकालिकरूपात् भूतकालिके रूपे परिवर्तनम्

उदाहरणानुगुणं भूतकालरूपाणि लिखन्तु—

[उदाहरणों के अनुसार भूतकाल के रूपों को लिखिए । Write the forms of verbs in past tense.]

वर्तमाने

भूते

- उदा०—
1. खादति
 2. वदति
 3. चलति
 4. हसति
 5. नयति
 6. क्रीडति
 7. पश्यति
 8. हरति
 9. मिलति
 10. पिबति
 11. स्मरति
 12. त्यजति
 13. भवति
 14. तिष्ठति

अखादत्

अवदत्

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

वर्तमाने

भूते

15. रचयति

16. पतति

17. वसति

18. पचति

19. पठति

20. नृत्यति

21. वसति

22. गायति

23. स्थापयति

24. मारयति

25. ताडयति

26. पाठयति

27. दर्शयति

28. चिन्तयति

29. सूचयति

30. चोरयति

31. योजयति

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

रिचु

अभ्यासः - 118

वर्तमानकालिकवाक्यानां भूतकाले परिवर्तनम्

उदाहरणानुसारं भूतकालवाक्यानि लिखन्तु-

[उदाहरणों के अनुसार भूतकाल के वाक्यों को लिखिए। Convert the following sentences from present tense into past tense.]

वर्तमाने

भूते

उदा०-	1. बालकः पुस्तकं पठति ।	बालकः	पुस्तकम्	अपठत् ।
	2. बालिका पत्रं लिखति ।	बालिका	पत्रम्	अलिखत् ।
	3. भवान् श्लोकं वदति ।			।
	4. सा फलरसं पिबति ।			।
	5. एषः घटीं पश्यति ।			।
	6. अध्यापकः पाठं पाठयति ।			।
	7. माता शाकं कर्तयति ।			।
	8. सः कार्यालयं गच्छति ।			।
	9. भक्तः देवान् नमति ।			।
	10. पुष्पं शुष्यति ।			।
	11. सेवकः लताः सिञ्चति ।			।
	12. आरक्षकः चोरं ताडयति ।			।
	13. फलम् अत्र पतति ।			।

वर्तमाने

भूते

14. निर्वाहकः यात्रापत्रं यच्छति ।		
15. खलः सज्जनान् निन्दति ।		
16. आपणिकः पदार्थान् यच्छति ।		
17. छात्रः उत्तराणि स्मरति ।		
18. सा जलं नयति ।		
19. कर्मकरः स्वच्छतां करोति ।		
20. सेविका गृहं मार्जयति ।		
21. पिता वस्त्राणि धरति ।		
22. चालकः वाहनं चालयति ।		
23. व्यजनं भ्रमति ।		
24. एषा स्यूतं स्थापयति ।		
25. क्रीडापटुः क्रीडति ।		
26. कुक्कुरः भषति ।		
27. वैद्यः औषधं यच्छति ।		
28. महिला पुष्पाणि चिनोति ।		
29. गायिका गीतं गायति ।		
30. नर्तकी नृत्यति ।		

अभ्यासः — 119

भूतकाले रूपाणि (लङि)

उदाहरणानुसारं भूतकालस्य एकवचन—द्विवचन—बहुवचनरूपाणि लिखन्तु—

[उदाहरणों के अनुसार भूतकाल के एकवचन, द्विवचन और बहुवचन के रूपों को लिखिए ।
Conjugate the following roots in past tense in all the three numbers.]

प्रथम—पुरुषे

उदा०—	1. पठ्अपठत्.....अपठताम्.....अपठन्.....
	2. पिब्अपिबत्.....अपिबताम्.....अपिबन्.....
	3. लिख्
	4. पश्य्
	5. नय्
	6. गच्छ्
	7. पृच्छ्
	8. सूचय्
	9. गणय्
	10. वद्
	11. याच्
	12. चल्
	13. यच्छ्
	14. क्षालय्
	15. भव्

मध्यम—पुरुषे

उदा०—	16. पठ्अपठः.....अपठतम्.....अपठत्.....
	17. पिब्अपिबः.....अपिबतम्.....अपिबत.....
	18. लिख्
	19. पश्य्
	20. नय्
	21. गच्छ्
	22. सूचय्
	23. पृच्छ्
	24. गणय्
	25. वद्
	26. याच्
	27. चल्
	28. यच्छ्
	29. क्षालय्
	30. भव्

उत्तम—पुरुषे

31.	पठ्	...अपठम्.....अपठाव.....अपठाम.....
32.	पिब्	...अपिबम्.....अपिबाव.....अपिबाम.....
33.	भव्
34.	यच्छ्
35.	याच्
36.	वद्
37.	गणय्
38.	सूचय्
39.	पृच्छ्
40.	गच्छ्
41.	नय्
42.	पश्य्
43.	हस्
44.	तिष्ठ्
45.	स्मर्

अभ्यासः - 120

त्रिषु वचनेषु भूतकाले रूपाणि

उदाहरणानुगुणं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

[उदाहरण के अनुसार रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। Fill in the blanks as per the example.]

एकवचनम्

द्विवचनम्

बहुवचनम्

उदा०-1.अपठत्.....अपठताम्.....अपठन्.....
2.	अलिखाव
3.अमिलन्.....
4.अपश्यम्.....
5.अक्रीडितम्.....
6.अनयन्.....
7.अवदः.....
8.अस्थापयतम्.....
9.अचलाम.....
10.अनिन्दम्.....
11.अगच्छतम्.....
12.अचोरयन्.....
13.अशुष्यत्.....
14.अखादः.....
15.अपिबम्.....
16.अनिन्दताम्.....
17.अतिन्दाव.....
18.अगायतम्.....

19.अभ्रमन्.....
20.अनयाम्.....
21.अताडयत्.....
22.अजिघ्रन्.....
23.अपठत्.....
24.अचालयत्.....
25.अत्यजन्.....
26.अस्मरताम्.....
27.अरदम्.....
28.अधावः.....
29.अक्रीडात्.....
30.अकुर्वन्.....

अभ्यासः - 121

गम्-घातोः भूतकाले प्रयोगाः

✍ रिक्तस्थानानि उचितक्रियापदैः पूरयन्तु—

[उचित क्रियापदों से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। Fill in the blanks with suitable verbs.]

अगच्छत्	अगच्छताम्	अगच्छन्
अगच्छः	अगच्छतम्	अगच्छत
अगच्छम्	अगच्छाव	अगच्छाम

- उदा०- 1. सः ह्यः विद्यालयं न ...अगच्छत्.... ।
2. एतौ छात्रौ ह्यः भ्रमणाय नगरम् ।
3. ताः बालिकाः अपि परह्यः भ्रमणाय मुम्बईनगरीम् ।
4. किं त्वम् अपि ह्यः कुत्रचित् ?
5. अहं तु गृहे एव आसम्, कुत्रचिद् अपि न ।
6. युवां कुत्र ?
7. आवां गङ्गास्नानाय प्रयागम् ।
8. यूयं कुत्र ?
9. वयं वाराणसीम् ।
10. भवान् कदा ?

अभ्यासः - 122

अपठत् / अपठताम् / अपठन्

✍ प्रथमपुरुषस्य उचितक्रियापदरूपेण रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—
 [प्रथमपुरुष के उचित क्रियापद के रूप से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। Fill in the blanks
 with suitable form of the verb in third person.]

1. सा पत्रिकाम्अपठत्..... ।
2. बालकाः कथाम् ।
3. भवान् समाचारपत्रम् ।
4. सीता निबन्धम् ।
5. तौ श्लोकान् ।
6. भवत्यौ ग्रन्थम् ।
7. तौ व्याकरणम् ।
8. ते बालिके काव्यम् ।
9. सः सूचनाम् ।
10. सा शास्त्रम् ।
11. ताः विज्ञानम् ।
12. भवन्तः व्याकरणम् ।
13. एते महिले पत्रम् ।
14. एताः वृद्धाः स्तोत्रम् ।
15. छात्रौ कादम्बरीम् ।

अभ्यासः – 123

अपठः / अपठतम् / अपठत

✍ मध्यमपुरुषस्य उचितेन क्रियापदरूपेण वाक्यानि पूरयन्तु—

[मध्यमपुरुष के उचित क्रियापद से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। Fill in the blanks with suitable form of the verbs in second person.]

1. त्वं रामायणम्अपठः..... ।
2. यूयं काव्यम् ।
3. यूयं साहित्यम् ।
4. युवां समाचारम् ।
5. त्वं गीताम् ।
6. युवां विज्ञानम् ।
7. त्वं किं न ?
8. युवां ज्यौतिषम् ।
9. यूयं पत्रिकाम् ।
10. युवां प्रश्नम् ।
11. त्वं लेखम् ।
12. यूयं शोधग्रन्थम् ।
13. यूयं फलकम् ।
14. त्वं जीवनचरितम् ।
15. युवाम् उत्तरम् ।

अभ्यासः – 124

अपठम् / अपठाव / अपठाम

✍ उत्तमपुरुषस्य क्रियापदेन रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

[उत्तमपुरुष के उचित क्रियापद से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए । Fill in the blanks with appropriate verb in first person.]

1. अहम् आदेशान् ...अपठम्..... ।
2. आवां दर्शनम् ।
3. वयं वेदान् ।
4. वयं सूचनाः ।
5. आवां कथाः ।
6. अहं नाटकानि ।
7. आवां विनोदान् ।
8. वयम् उत्तरपुस्तिकाः ।
9. अहम् आत्मकथाम् ।
10. अहम् उपदेशान् ।
11. आवां ग्रन्थान् ।
12. वयम् उत्तरम् ।
13. वयम् आकरग्रन्थम् ।
14. आवाम् आदेशम् ।
15. अहं वाक्यानि ।

अभ्यासः – 125

विविधक्रियाणां भूतकाले मिश्रिताः अभ्यासाः

✍ उचितक्रियारूपेण रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

[उचित क्रिया-पद से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए । Fill in the blanks with suitable form of the verbs.]

1. ते छात्राः पुस्तकम्	(अपठत् / अपठन् / अपठाम)
2. वयं पत्रम्	(अलिखाव / अलिखाम / अलिखत)
3. तौ कुत्र	(अगच्छः / अगच्छताम् / अगच्छतम्)
4. सिंहाः	(अगर्जत् / अगर्जत / अगर्जन्)
5. मयूराः	(अनृत्यत् / अनृत्यन् / अनृत्यत)
6. वानराः	(अखादतम् / अखादत् / अखादन्)
7. मेघाः	(अवर्षन् / अवर्षत / अवर्षः)
8. अध्यापकाः पाठान्	(अपाठयाम / अपाठयत / अपाठयन्)
9. यूयं लेखनीः	(अयच्छाम / अयच्छत / अयच्छः)
10. आरक्षकौ चोरम्	(अताडयः / अताडयताम् / अताडयत)
11. आवाम्	(अक्रीडाव / अक्रीडाम / अक्रीडत)
12. युवां पुस्तकम्	(अलिखतम् / अलिखः / अलिखत)
13. अहं शिलाखण्डम्	(अक्षिपत् / अक्षिपः / अक्षिपम्)
14. ते श्लोकान्	(अवदन् / अवदः / अवदम्)
15. युवां शाकम्	(अकर्तयन् / अकर्तयतम् / अकर्तयः)
16. सा गीतम्	(अगायम् / अगायः / अगायत्)
17. पुष्पाणि	(अशुष्यन् / अशुष्यः / अशुष्यतम्)

अभ्यासः — 126

त्रिषु पुरुषेषु भूतकाले द्विवचनाभ्यासः

✍ उचितेन क्रियापदरूपेण रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

[उचित क्रिया-पद रूप से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। Fill in the blanks with suitable form of the verb.]

1. तौ कथाम् । (लिख्)
2. ते बालिके । (गच्छ्)
3. आवाम् अङ्कनीम् । (यच्छ्)
4. युवां मोदकानि । (खाद्)
5. बालौ दुग्धम् । (पिब्)
6. आवाम् आम्रफलम् । (पश्य्)
7. युवां छात्रम् । (बोधय्)
8. धनिकौ धनम् । (गणय्)
9. तौ वस्तूनि । (नय्)
10. बालिके उद्याने । (क्रीड्)
11. एते महिले । (जल्प्)
12. आवां वेदमन्त्रान् । (जप्)
13. अनुजौ श्लोकम् । (वद्)
14. मूर्खौ मार्गे जनान् । (निन्द्)
15. बालकौ उत्तरम् । (स्मर)

अभ्यासः – 127

भूतकाले त्रिषु पुरुषेषु बहुवचनस्य अभ्यासः

✍ उचितेन क्रियापदरूपेण रिक्तस्थानानि पूरयन्तु—

[उचित क्रियापद रूप से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए। Fill in the blanks with suitable form of the verb.]

1. कृपणाः फलानि । (जिघ्र)
2. चोराः धनम् । (नय)
3. सैनिकाः शत्रून् । (मारय)
4. ते दुर्गुणम् । (त्यज)
5. एताः गीतम् । (गाय)
6. नर्तकाः । (नृत्य)
7. छात्राः विषयम् । (स्मर)
8. धेनवः तृणम् । (चर)
9. सेविकाः पात्राणि । (क्षालय)
10. वयं कथाः । (रचय)
11. यूयं वस्त्राणि । (धर)
12. सेवकाः गृहम् । (मार्जय)
13. वयम् आम्रफलम् । (खाद्)
14. यूयं तान् । (निन्द)
15. वयं सेवकान् । (सूचय)

अभ्यासः — 128

भूतकालिकक्रियाणाम् अभ्यासः

✍ अधोलिखितानि वाक्यानि भूतकाले लिखन्तु—

[निम्नलिखित वाक्यों को भूतकाल में लिखिए। Convert the following sentences into Past Tense.]

1. वयं गायामः ।	वयम् अगायाम ।
2. तौ पत्रं लिखतः ।	।
3. एताः पाठयन्ति ।	।
4. ताः पठन्ति ।	।
5. वयं गीतं शृणुमः ।	।
6. आवां श्लोकं वदावः ।	।
7. ते गृहं गच्छन्ति ।	।
8. वृक्षात् पर्णानि पतन्ति ।	।
9. वानराः खादन्ति ।	।
10. छात्रौ गुरुं नमतः ।	।

अभ्यासः - 129

भूतकालिकक्रियाणाम् अभ्यासः

‘ख’ विभागतः उचितं क्रियापदं चित्वा ‘क’ विभागीयवाक्यानि पूरयन्तु-

[‘ख’ विभाग से उचित क्रिया-पद का चयन कर ‘क’ विभाग के वाक्यों की पूर्ति कीजिए ।]

Complete the sentences in column 'ka' by choosing suitable form of the verb from the column 'kha'.

क

1. आवां पुस्तकम्
2. वयं पत्रम्
3. ते बालकाः वार्ताम्
4. ताः महिलाः भोजनम्
5. ह्यः अहं विद्यालयं न
6. एतौ वानरौ फलम्
7. यूयं किं कार्यम्
8. आवां गीतम्
9. सः ह्यः चलचित्रम्
10. अहं घटीम्

ख

- क. अगच्छम्
- ख. अपश्यम्
- ग. अखादताम्
- घ. अकुरुत
- ङ. अलिखाम
- च. अपठाव
- छ. अशृण्वन्
- ज. अपचन्
- झ. अगायाव
- ण. अपश्यत्

यथा-

1.	आवां	पुस्तकम्	अपठाव ।
2. ।
3. ।
4. ।
5. ।
6. ।
7. ।
8. ।
9. ।
10. ।